

УДК 7.045:930.1(477)“1917/1918”

Ігор ФУРМАН,

доктор історичних наук, доцент,

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Ігор ПЕЧЕНІЮК,

кандидат історичних наук,

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ПРАПОРА УКРАЇНИ В 1917–1918 РОКАХ

Автори статті, проаналізувавши архівні документи, наукову й мемуарну літературу, показують еволюцію військово-морської традиції у прапорництві Української Народної Республіки й Української Держави в 1917–1918 роках. Доводиться теза, що в основу Військово-морського прапора України покладено західноєвропейський векселологічний підхід, зокрема німецької та британської шкіл.

Ключові слова: Військово-морський прапор України, Українська Народна Республіка, Українська Держава, прапорництво, вексилологічні традиції.

Furman I., Doctor of historical sciences, National university of defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky; Pecheniuk I., PhD of historical sciences, National university of defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky. The evolution of the Naval Flag of Ukraine in 1917–1918. Based on analysis of archival documents, scientific and memoir literature the authors show the evolution of the naval tradition in the standarding of the Ukrainian People's Republic and the Ukrainian State in 1917–1918. It is proved that the basis of the Naval Flag of

Ukraine is the Western European-style approach, in particular the German and British schools.

Key words: Naval Flag of Ukraine, Ukrainian People's Republic, Ukrainian State, flagging, vexillological traditions.

Лютнева революція 1917 року в Петрограді спричинила падіння самодержавства і розпочала процес національного відродження багатьох народів Російської імперії, зокрема українського [4; 5, с.91]. У цей час гостро постало питання національної приналежності колишнього царського війська, зокрема Чорноморського флоту, а також національної ідентифікації його особового складу. Цей процес зароджувався з “низів”. Так, флотські екіпажі кораблів і берегових частин після революційних подій використовували, залежно від політичних уподобань, різноманітні прапори: червоні, жовто-блакиті, російські Андріївський та ін.

Український “голубо-золотий” (рис. 1 [11]) прапор на Чорноморському флоті уперше було піднято у липні 1917 р. на есмінці “Завидный”, що входив до складу Чорноморської Мінної дивізії [8, с.3-4; 15, с.15-16] (рис. 1).

З утворенням Української Народної Республіки, як державної формації, постало питання юридично закріпити обрис військово-морського прапора, який би визначав національну приналежність флоту. Тому 14 (27) січня 1918 р. Українська Центральна Рада на наполегливу вимогу секретаріату Морських справ Української Народної Республіки ухвалила “Тимчасовий Закон про флоту Української Народної Республіки”.

Закон визначав, що: “Прапором Української Військової Фльоти є полотнище в

двох: жовтому і блакитному кольорах. В кряжі блакитного кольору історичний золотий тризубець часів Українсько-Руської держави Х в.” (рис. 2 [3]) [14, с.78-79; 19, арк.3зв.] (текст подано мовою оригіналу – авт.) (рис. 2).

Є відомості, що Військово-морський прапор Української Народної Республіки, затверджений Тимчасовим законом від 14 (27) січня 1918 р., був піднятий 29 квітня 1918 р. на лінкорі “Георгій Побѣдоносець” у Севастополі [2; 9].

Отже, основу військово-морського прапора Української Народної Республіки склали жовто-блакитні національні кольори.

Новий підхід у військово-морській традиції національного прапорництва відбувся після гетьманського перевороту (29 квітня 1918 р.), коли до влади в Києві прийшов гетьман П. Скоропадський, і постала нова Українська Держава. Як випускник Пажеського корпусу Гетьман добре розумів значення військових традицій і ритуалів, зокрема військової символіки та її значення для виховання військового духу. Тому в травні 1918 р. за розпорядженням гетьмана створено комісію з військово-морських фахівців для визначення штатів, бюджету та символіки українського флоту, яку очолив віце-адмірал А. Покровський [6].

У складі Морського Міністерства була заснована “Міжвідомствена Комісія при Морському Міністерстві по виробленню Українських Державних Прапорів” [17] (спочатку її очолили контр-адмірал О. Гадд і капітан 1 рангу М. Злобін, а з 1919 р. – капітан-лейтенант С. Шрамченко) [12; 13]. До її складу увійшли капітани 1 рангу М. Протасов, С. Овод та А. Пчельніков, капітан 2 рангу М. Білинський, підполковник В. Савченко-Більський, а також відомий художник Георгій (Юрій) Іванович Нарбут [1; 6].

На засіданнях комісії обговорювали різні варіанти, пропозиції та підходи стосовно створення національного Військово-морського прапора. Прийнятий Українською Центральною Радою як тимчасовий, він не відповідав вимогам вексилологічних традицій. На його основі неможливо було створити комплект військово-морських прапорів посадових осіб, і він майже зовсім не враховував світової практики морського прапорництва [6].

Слід зазначити, що майже всі члени комісії у минулому були офіцерами Російського Імператорського флоту, тому лунали пропозиції залишити Андріївський прапор для Українського Державного Флоту, адже на той час більшовицька Росія відмовилася від нього [6]. Так, 20 травня 1918 р. головний начальний адмірал портів Чорного моря А. Покровський і старший лейтенант (...?) Деменко звернулися до товариша морського міністра Української Держави контр-адмірала М. Максимова з проханням, щоб “на всіх кораблях Української Фльоти замаяв прапор Св. Андрія з синім хрестом на білому фоні; емблемою того хреста, на якому був розп’ятий Св. Апостол Андрій Первозванний, що проповідував християнство в серці України, в її столичному місті Києві... Найбільше доцільним і правильним рішенням було б слідує: Кормовий прапор на кораблях Чорноморської Фльоти має бути Андріївський, вимпель і гюйс – блакитно-жовтого кольору з тризубом, печаттю Св. Володимира в крижі. Для торговельної фльоти треба встановити прапор блакитно-жовтих кольорів”. Контр-адмірал М. Максимов затвердив це прохання, зазначивши: “Вповні згоден. Видати проект приказу про флоту України” [13] (текст подано мовою оригіналу – авт.).

Отже, Чорноморський флот продовжував використовувати Андріївський прапор і гюйс Російського Імператорського флоту. На думку А. Покровського, це б символізувало колишню славу Чорноморського флоту. Лише невеликі зміни запропонували внести до військово-морського гюйса: в його середині на білому

полі розміщувався золотий тризуб з хрестом [16, с.9]. На торговельних суднах як і раніше піднімався національний синьо-жовтий прапор.

Проте, ідея повернутися до давніх морських традицій українського народу об'єднала усіх членів геральдичної комісії. Тому за основу Військово-морського прапора Українського Державного Флоту взяли прапор Чорноморської козачої флотилії Війська Вірних Чорноморських козаків (Лиманської гребної флотилії), на білому полі якого був зображений хрест Святого Архангела (Архистратига) Михаїла синього кольору [6].

На розвиток українського військово-морського прапорництва значно вплинув зовнішній фактор, зокрема потреба вирішувати складні політичні питання, що постали перед молодою державою, передусім з Німеччиною, більшовицькою Росією й Антантою. Тому виконуючий обов'язки Морського міністра капітан 1 рангу М. Максимов вніс пропозицію поєднати національну практику з європейською [6]. Саме тому в основу Військово-морського прапора Українського Державного Флоту покладено військово-морські прапори Імператорських військово-морських сил Німеччини (нім. Kaiserliche Marine, рис. 3 [18]) та Королівського військово-морського флоту Великобританії (англ. Royal Navy, рис. 4 [10]) [12; 13] (рис. 3, 4) .

Рис. 3. Військово-морський прапор Німеччини, використовувався у період 1903–1919 рр.

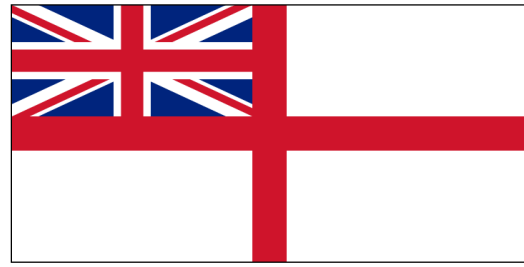

Рис. 4. Військово-морський прапор Великобританії, використовується з 1801 р.

Використовуючи німецькі й британські вексіологічні традиції геральдична комісія до літа 1918 р. напрацьовувала різні проекти військово-морського прапора. Основою залишився хрест Святого Архангела (Архистратига) Михаїла синього кольору, розміщеного на білому тлі. Хрест був рівним за товщиною $\frac{1}{11}$ частини довжини полотнища, його облямовували вузькі біла і синя смужки (товщина обох дорівнювала $\frac{1}{8}$ товщини хреста), у крижі розмістили національний (державний) український прапор синьо-жовтих барв, поверх якого золотий тризуб з хрестом над середнім зубом. Авторство Військово-морського прапора Українського Державного Флоту належить відомому українському художнику Ю. Нарбуту (рис. 5 [6]).

Рис. 5. Військово-морський прапор Української Держави

16 липня 1918 р. гетьман П. Скоропадський схвалив, а 18 липня товариш Морського міністра контр-адмірал М. Максимов оголосив наказом за №192/44 по Головному Морському штабу про заснування Військово-морського прапора Української Держави, під яким могли б ходити українські військові кораблі і судна.

Положення про Військово-морський прапор Української Держави включили до Морського Статуту, що діяв в Українському Державному Флоті у 1917–1920 рр. й остаточно був затверджений 25 січня 1919 р.

У подальшому, на основі проекту нового “головного” Військово-морського прапора Української Держави, були створені прапори посадових осіб Морського відомства і флоту, що стане предметом подальшого наукового пошуку.

Підсумовуючи вищевикладене можемо дійти висновку, що в основу Військово-морського прапора Української Держави покладено не національні, а західноєвропейські, зокрема німецькі й англійські вексилологічні традиції з урахуванням лише національних кольорів і символів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко І. Від мічмана імператорського флоту – до Начштабу флоту гетьмана // Козацький край. – 2012. – 12 червня : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://cossack-land.org.ua/2012/06/12/vid-michmana-imperatorskoho-flotu-do-nachshtabu-flotu-hetmana/>

2. Гай-Нижник П. Під яким прапором здобувалася й існувала українська державність у ХХ столітті (Про Державний прапор України на підставі історії та фактів, а не емоцій) // Нова Січ. – 2014. – 4 січня : [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://www.novasich.org.ua/index.php?go=News&in=view&id=9013>

3. Голод І. Два кольори мої. Про історію українського прапора // Українська правда, Історична правда : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/artic-les/2011/08/23/53236/>

4. До 1917 года значительная часть населения не осознавала себя украинцами, называли себя местными или малороссами, – историк о Февральской революции / Интервью доктора исторических наук, заведующего отделом Истории Украинской революции 1917–1921 гг. Института истории Украины В. Верстюка // Цензор.НЕТ : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://censor.net.ua/news/431082/do_1917_goda_znachitelnaya_chast_naseleniya_ne_osoznavala_sebya_ukraintsami_nazyvali_sebya_mestnymi

5. Ковальчук М.А. Лютнева революція 1917 р. в українській провінції // Український історичний журнал. – 2007. – № 4. – С.91–102.

6. Крочак І. Військово-морські традиції у прапорництві України // Бандерівець : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://banderivets.org.ua/vijskovo-morski-tradytsiyi-u-prapornytstvi-ukrayiny.html>

7. Мамчак М. Кораблі-герої України (ескадрений міноносець “Завидний”) // Рух прес. – 2010. – 17 листопада : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rukhpress.com.ua/010615/index.phtml>

8. Неклієвич М. На Українській Чорноморській флоті 20 років тому // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч.4. – С.3-4 // Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. https://ukrnavalhistory.io.ua/s835678/neklivich_m._na_ukraenskiy_chornomorskiy_floti_20_rokiv_tomu

9. Ратнер А. Легендарный Севастополь// Длинный Фокус : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://project10201.tilda.ws/page48283.html>

10. Список британских флагов // Википедия : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_британских_флагов

11. Список військово-морських прапорів України // Вікіпедія : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_військово-морських_прапорів_України

12. Трембіцький В. Державні службові прапори Гетьманського двору 1918 р. // Гетьманський Голос. – 1979. – Ч. 3-4. – С. 24–33 // Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://ukrnavalhistory.io.ua/s831563/trembickiy_v._derjavni_slujbovi_prapori_getmanskogo_dvoru_1918_r

13. Трембіцький В. Прапори України 1918 року // Знак. – Ч. 4 (листопад, 1993). – С. 1–2 // Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://ukrnavalhistory.io.ua/s831528/trembickiy_v._prapori_ukraeni_1918_roku

14. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К.: Наук. думка, 1996. – (Пам'ятки історії України. Сер. V. Джерела новітньої історії). – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29

квітня 1918 р. / упоряд. В.Ф. Верстюк [та ін.] ; ред. В.А. Смолій [та ін.]. – [Б. м.] : [б.в.], 1997. – 422 с.

15. Шрамченко С. Піднесення українського прапору на ескадреному міноносії “Завидний” Чорноморської Фльоти. – Львів: Літопис Червоної Калини, 1935. – Ч. 12. – С.15-16 // Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://ukrnavalhistory.io.ua/s835778/shramchenko_s._pidnesennya_ukraenskogo_praporu_na_eskadrennomu_minonosci_zavidniy_chornomorskoe_floti

16. Шрамченко С. Український прапор-гюйс // Літопис Червоної Калини. – 1939. – Ч.7 – С.9 // Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://ukrnavalhistory.io.ua/s857592/shramchenko_s._ukraenskiy_prapor-gyuys

17. Шрамченко С. Український визвольний прапор // Свобода, Джерсі Сіті, 1952. – Ч.331 // Флот Української Держави та УНР в 1917–1921 рр. : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://ukrnavalhistory.io.ua/s857590/shramchenko_s._ukraenskiy_vizvolniy_prapor

18. Liste der Flaggen des Deutschen Kaiserreichs // Wikipedia : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Flaggen_des_Deutschen_Kaiserreichs

19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.2203. Морское Ведомство Украинской Народной Республики. Административная часть. – Оп.1. – Д.36. Приказы по Морскому Ведомству Украинской Народной Республики. – 40 л. – Тимчасовий закон про флоту Народної Української Республіки, ухвалений Центральною радою від 14 січня 1918 р.